

Άννα Βουγιούκα¹ - Μαρία Λιάπη²

Έμφυλες και διαθεματικές διαστάσεις της πανδημίας και συνέπειες για την ισότητα, τα δικαιώματα και τις ελευθερίες

Βιοπολιτική και θανατοπολιτική

Σαν ένα νέο σημείο μηδέν ο COVID 19 και οι σύγχρονες συνθήκες επιβίωσης και διαβίωσης στο πλαίσιο της πανδημίας αλλάζουν, με τρόπο δραματικό και μέσα από εξαιρετικά βίαιες και παγκοσμιοποιημένες διαδικασίες αποκλεισμού, επιτήρησης και πειθάρχησης, τις κυρίαρχες νεοφιλελεύθερες αντιλήψεις για τη δημόσια υγεία και φροντίδα, αναδεικνύοντας τις καπιταλιστικές στρεβλώσεις και αντιφάσεις για την ανθρώπινη εργασία, την παραγωγή και την κοινωνική αναπαραγωγή. Το παγκόσμιο καταστροφικό καπιταλιστικό σύστημα όχι μόνο δεν είναι σε θέση να αντιμετωπίσει τις πολλαπλές επιπτώσεις της πανδημίας αλλά επιπλέον μέσα από την κατάσταση εξαίρεσης, η οποία δομείται με βάση και γύρω από την απειλή του ιού, αναπαράγει και ενισχύει ακόμα περισσότερο την επισφάλεια, την εκμετάλλευση, τις ακραίες ανισότητες και τις παραβιάσεις των δικαιωμάτων. Αν και η πανδημία έχει επηρεάσει ολόκληρη τη

1 Κοινωνική επιστήμονας/ ερευνήτρια/ εμπειρογνώμονας σε θέματα φύλου.

2 Κοινωνιολόγος/ ερευνήτρια, Κέντρο Διοτίμα

γη, το ρίσκο, τα βάρη, οι εμπειρίες, οι αποκλεισμοί και οι συνέπειες δεν είναι οι ίδιες για όλους και όλες. Οι παγιωμένες κοινωνικές, οικονομικές, ταξικές, έμφυλες, φυλετικές, πολιτισμικές και άλλες ανισότητες εντείνουν ακόμα περισσότερο τις διακρίσεις σε βάρος όσων βρίσκονται σε ευάλωτη θέση ή είναι κοινωνικά περιθωριοποιημένοι/-ες, καθορίζοντας σε μεγάλο βαθμό ποιων οι ζωές θεωρούνται πολύτιμες και προστατεύονται (από την αρρώστια και τον θάνατο) και ποιων οι γυμνές ζωές χάνουν την πολιτική και συμβολική τους σημασία, μετατρέπονται σε πεδίο άσκησης μιας ανεξέλεγκτης εξουσίας, θεωρείται ότι δεν αξίζουν να προστατευτούν και εγκαταλείπονται στην ακραία επισφάλεια και στη διακινδύνευση.

Η μάχη κατά του ιού στο πλαίσιο της βιολογικά δομημένης λιτότητας/ «βιο-λιτότητας» (*bioterity*, κατά Lancione και Simone³) επεκτείνει τα καθεστώτα λιτότητας στους βιολογικούς μηχανισμούς της ανθρώπινης ύπαρξης, ενώ παράλληλα αποσπά τη νόμιμη ύπαρξη αυτών των μηχανισμών από την ορατή και πραγματική κοινωνική ζωή. Απτές εκφράσεις της «βιο-λιτότητας» είναι ήδη ορατές στην εντατικοποίηση του δομικού υποβιβασμού συγκεκριμένων τομέων εργασίας και στην επακόλουθη βίαιη κατασίγαση των εργαζόμενων, τα οποία συνδυάζονται με την αύξηση της βιολογικής επισφάλειας. Χαρακτηριστικά παραδείγματα αυτής της αυταρχικής «βιο-λιτότητας» είναι οι συλλήψεις αστέγων με την αιτιολογία ότι «τριγυρνούν» στους δρόμους παραβιάζοντας την καραντίνα και η διαχείριση των φυλακών και των κέντρων «φιλοξενίας» προσφύγων/προσφυγισσών.⁴

3 Σύμφωνα με τους Lancione και Simone (2020), η «βιο-λιτότητα» δεν εντοπίζεται μόνο στην οικεία βιολογία του εαυτού και στην ουσιαστική ανικανότητα να αντιμετωπίσουμε τις δυναμικές της γενετικής και της μόλυνσης, αλλά και στα καθεστώτα που κυκλοφορούν ανάμεσα σε αυτές τις οικειότητες και άλλες ευρύτερες οικολογίες. Ταυτοχρόνως, παραπέμπει σε ένα νέο καθεστώς λιτότητας που στηρίζεται στη διαχείριση τού επείγοντος της πανδημίας, αλλάζοντας ριζικά τους όρους της καθημερινής κοινωνικής ζωής και της επιβίωσης, η οποία λόγω των βιολογικών αιτιών είναι πιθανό να διαρκέσει πολύ περισσότερο από την έκτακτη συγκυρία. Lancione M., & Simone AM., (2020). Bio-austerity and solidarity in the Covid-19 Space of Emergency. <https://www.societyandspace.org/articles/bio-austerity-and-solidarity-in-the-covid-19-space-of-emergency>

4 Η απάντηση της πολιτείας στην εξέγερση των φυλακισμένων και στην απεργία πείνας των προσφύγων / προσφυγισσών που διεκδίκησαν την αποσυμφόρηση των κέντρων κράτησης και την άμεση λήψη μέτρων προστασίας, ή διαμαρτυρήθηκαν για τον θάνατο κρατούμενης, ήταν ο εκφοβισμός, οι εξαγγελίες μέτρων χωρίς δέσμευση ως προς την εφαρμογή τους και κυρίως ο αυταρχισμός και η καταστολή.

Το τελευταίο αυτό συνιστά ένα πεδίο όπου πυκνώνει η άσκηση ακραίας βιοπολιτικής και θανατοπολιτικής σε συνδυασμό με (ή και με άλλοθι;) την εφαρμογή των μέτρων κοινωνικής αποστασιοποίησης: Με την απόφαση να παραμείνει κλειστή η Υπηρεσία Ασύλου, που μεταξύ όλων των άλλων παραβιάσεων των δικαιωμάτων, δεν επιτρέπει την άρση του γεωγραφικού περιορισμού ώστε να μετακινηθούν στην ενδοχώρα ευάλωτες ομάδες και κυρίως τα θύματα έμφυλης βίας προκειμένου να απομακρυνθούν από τον κίνδυνο αντιποίνων από τον κακοποιητή τους. Με τη μη πρόσβαση σε δημόσια νοσοκομεία για τις απαιτούμενες εξετάσεις (στις οποίες έχει προστεθεί και το τεστ για τον COVID-19 που πρακτικά δεν γίνεται) για την εισαγωγή σε δομές φιλοξενίας κακοποιημένων γυναικών και των παιδιών τους ή για την απαραίτητη αντιρετροϊκή θεραπεία στις περιπτώσεις βιασμών. Πρόκειται για κρατικές πρακτικές βιοεξουσίας πάνω στα βιολογικά στοιχεία της ανθρώπινης ζωής, όταν εγκλωβίζονται εκείνα τα θηλυκά σώματα που δεν βρίσκουν τρόπο να απαλλαγούν από ανεπιθύμητες εγκυμοσύνες, ακόμη και όταν είναι αποτέλεσμα του βιασμού τους. Και τι άλλο από ακραία θεσμική βιοπολιτική συνιστούν η προσωρινή αναστολή της χρηματικής βοήθειας για τον προσφυγικό πληθυσμό που διαμένει στα νησιά, η αδυναμία έκδοσης του Προσωρινού Αριθμού Ασφάλισης και Υγειονομικής Περίθαλψης Αλλοδαπού, που αποστερεί την πρόσβαση σε ιατροφαρμακευτική περίθαλψη, τόσο επείγουσα για θύματα έμφυλης βίας; Σε ποια κατάσταση εξαίρεσης εμπίπτουν άτομα που είναι θύματα έμφυλης βίας και επιθυμούν να απευθυνθούν επειγόντως στις Αρχές και τα αστυνομικά τμήματα χωρίς πρόβλεψη για ειδικό λόγο επιτρεπτής μετακίνησης ή για υποβολή μήνυσης στα ΑΤ που δέχονται μόνο με προκαθορισμένο ραντεβού, με συνέπεια την απώλεια πολύτιμου χρόνου για τη διαδικασία του αυτοφώρου, και χωρίς συνοδεία δικηγόρου για λόγους αποφυγής συνωστισμού;

Αν, ωστόσο, η σχέση με τον εαυτό/την εαυτή σε συνθήκες βιοπολιτικής και θανατοπολιτικής διαμεσολαβείται από κυβερνητικούς/κρατικούς μηχανισμούς πειθάρχησης για το ατομικό καλό, είναι επίσης γεγονός ότι οι κοινωνικές δυνάμεις που ενεργοποιούνται στη σφαίρα της πειθάρχησης, δεν δρουν αποκλειστικά πάνω στα εξατομικευμένα σώματα αλλά και στο κοινωνικό σώμα ενός δεδομένου κράτους/έθνους. Παρατηρείστε τις μόνιμες αναφορές του κ. Τσιόδρα στην «πατρίδα μας», ο οποίος, μας εγκαλεί να σκεφτούμε τη ζωή και το θάνατο (μας) ως φαινόμενα που μελετώνται,

μετρούνται, αποτιμώνται σε πληθυσμιακό επίπεδο. Μόνο που από αυτήν την πατρίδα και από αυτόν τον εθνικό πληθυσμό, εξαιρούνται ορισμένα σώματα (ατομικά και κοινωνικά). Σώματα τα οποία αποστερούνται τη στήριξη για τη βίωσή τους. Σώματα (γυναίκες και όχι μόνο) πάσχοντα και εκτεθειμένα σε κίνδυνο έμφυλης βίας όπως φαίνεται από την αύξηση αλλά και την σοβαρότητα των περιστατικών έμφυλης βίας στον γενικό αλλά και στον προσφυγικό πληθυσμό. Η δυσχέρεια αναζήτησης βοήθειας και προστασίας για εκείνες που βρίσκονται κλεισμένες στο σπίτι με τον κακοποιητή τους, ή ακόμη περισσότερο για εκείνες που διαμένουν σε δομές «φιλοξενίας», εντείνεται με την περιορισμένη παρουσία φορέων υποστήριξης που τις αποστερεί από τα στοιχειώδη μέσα αναζήτησης βοήθειας (γραφεία προστασίας, υπηρεσίες διερμηνείας).

Η έκκληση για ατομική ευθύνη και κοινωνική αποστασιοποίηση ως ένδειξη αλληλεγγύης στη βάση μιας κοινής ευαλωτότητας έναντι της υγειονομικής κρίσης, δεν είναι δυνατή επιλογή για όλους/-ες επιφέροντας ηθικά πλήγματα και (αυτό)στιγματισμό.

Αποτύπωση των έμφυλων επιπτώσεων της πανδημίας - θεσμικές αποκρίσεις

Στο πλαίσιο μιας πρωτοφανούς παγκόσμιας κινητοποίησης, ευθύς εξαρχής σχεδόν, τόσο σε επίπεδο διεθνών οργανισμών (π.χ. UN Women, UNICEF, UNFPA, ILO, WHO, κ.λπ.) όσο και σε επίπεδο μη κυβερνητικών οργανώσεων και φεμινιστικών συλλογικοτήτων (π.χ. European Network of Migrant Women, European Women's Lobby, WAVE, Cross Border Feminists, κ.λπ.), αναδείχθηκε η έμφυλη διάσταση των συνεπειών της πανδημίας με επίκεντρο την υγεία, την αμειβόμενη και μη αμειβόμενη (άτυπη/οικιακή) φροντίδα, την εργασία, την οικονομία και κυρίως την έμφυλη και

ενδοοικογενειακή βία (UN Women,⁵ WHO,⁶ CoE/GREVIO, EIGE,⁷ κ.λπ.). Σε έκκλησή του ο Γενικός Γραμματέας του ΟΗΕ, A. Guterres, αναφέρθηκε σε ένα «τρομακτικό παγκόσμιο κύμα» ενδοοικογενειακής βίας την περίοδο της πανδημίας καλώντας τις κυβερνήσεις να αυξήσουν τις προσπάθειες προκειμένου να αποτρέψουν την εκδήλωση βίας σε βάρος των γυναικών, ενώ η Πρόεδρος της Επιτροπής Grevio,⁸ M. Naudi, τόνισε την ανάγκη να τηρηθούν στο ακέραιο οι προδιαγραφές της Σύμβασης του Συμβουλίου της Ευρώπης για την Πρόληψη και Καταπολέμηση της Βίας κατά των Γυναικών (Σύμβαση Κωνσταντινούπολης), με δεδομένο ότι για μεγάλο αριθμό γυναικών και παιδιών το σπίτι είναι τόπος φόβου και όχι ασφάλειας⁹.

Σε ό,τι αφορά τις έμφυλες επιπτώσεις και την ανάγκη ένταξης της οπτικής του φύλου στις αναλύσεις για την πανδημία, οι βασικές διαστάσεις που εξετάζονται αφορούν α) τις δριμύεις οικονομικές επιπτώσεις της κρίσης ιδιαίτερα για τις γυναίκες και τους/τις μετανάστες/-τριες που ήδη ζουν στο περιθώριο ή εργάζονται σε άτυπους τομείς της οικονομίας, β) τις επιπτώσεις στην υγεία και την περιορισμένη πρόσβαση σε ιατρικές υπηρεσίες, λόγω των πολλαπλών ανισοτήτων και διακρίσεων που συνδέονται με το φύλο, την εθνότητα, την κοινωνικοοικονομική κατάσταση, την αναπηρία, την ηλικία, τον σεξουαλικό προσανατολισμό κ.λπ., αλλά και λόγω ιδιωτικοποίησης των δημόσιων δομών υγείας, γ) την άμισθη εργασία φροντίδας και το γεγονός ότι η τυπική οικονομία και η συντήρηση της καθημερινής ζωής στηρίζεται κυρίως σε αυτήν την αφανή εργασία των γυναικών, η οποία την περίοδο της πανδημίας έχει εντατικοποιηθεί λόγω των αυξημένων

5 UN WOMEN, (2020). COVID-19 and Ending Violence Against Women and Girls. <https://www.unwomen.org/-/media/headquarters/attachments/sections/library/publications/2020/issue-brief-covid-19-and-ending-violence-against-women-and-girls-en.pdf?la=en&vs=5006>

6 WHO, (2020). COVID-19 and violence against women. What the health sector/system can do <https://apps.who.int/iris/bitstream/handle/10665/331699/WHO-SRH-20.04-eng.pdf?ua=1>

7 Βλέπε ειδική ιστοσελίδα EIGE για την ευαισθητοποίηση για τις έμφυλες επιπτώσεις του Covid-19: <https://eige.europa.eu/topics/health/covid-19-and-gender-equality>

8 GREVIO: ανεξάρτητο όργανο που συγκροτείται από εμπειρογνώμονες και είναι επιφορτισμένο με την παρακολούθηση της εφαρμογής της Σύμβασης του ΣτΕ για την Πρόληψη και Καταπολέμηση της Βίας κατά των Γυναικών και της Ενδοοικογενειακής Βίας (που κυρώθηκε με τον Ν. 4531/2018).

9 GREVIO, (2020) Statement by the President of GREVIO, M. Naudi, <https://rm.coe.int/grevio-statement-covid-24-march-2020/pdfa/16809cf55e>

αναγκών φροντίδας και δ) την έμφυλη βία που με βάση τα αρχικά στοιχεία έχει αυξηθεί ως και 25% σε κάποιες χώρες στο πλαίσιο των πολιτικών κοινωνικής απομόνωσης, ενώ υπάρχουν φόβοι ότι οι καταγεγραμμένες περιπτώσεις αφορούν κυρίως πιο ακραίες μορφές έμφυλης και ενδοοικογενειακής βίας και όχι το σύνολο των περιστατικών.

Σύγχρονες φεμινιστικές προσεγγίσεις και διεκδικήσεις

Η πρόκληση που αναδύεται σήμερα για πιο ριζοσπαστικές φεμινιστικές προσεγγίσεις είναι με ποιον τρόπο οι αναλύσεις μας για τις επιπτώσεις της πανδημίας, πέρα από τα όσα προαναφέρθηκαν, θα συμπεριλάβουν τα ανθρώπινα δικαιώματα και τις ανισότητες μέσα από τη διαθεματική (*intersectional*) τους διάσταση προκειμένου να δώσουμε φωνή και να συμπεριλάβουμε χωρίς εξαιρέσεις, γυναίκες, κουήρ, τρανς, παιδιά, ηλικιωμένους/-ες, άτομα με αναπηρία ή με επιβαρυνόμενη υγεία, αγροτικούς πληθυσμούς, άστεγες/-ους, άτομα που ζουν σε ιδρύματα, σωφρονιστικά καταστήματα, ξενώνες, καταυλισμούς, πρόσφυγες/προσφύγισες, μετανάστριες/-τες, κ.λπ. Ο στόχος μας θα είναι να εμβαθύνουμε την κατανόηση αλλά και την κριτική μας απέναντι στις βιοπολιτικές και θανατοπολιτικές πρακτικές και κυρίως να οικοδομήσουμε μοντέλα αντικαπιταλιστικών, αντιρατσιστικών, φεμινιστικών, αλληλέγγυων, διεθνιστικών και διαθεματικών συμμαχιών.

Στο πλαίσιο φεμινιστικών προσεγγίσεων για μια διαφορετική κουλτούρα αμοιβαίας φροντίδας, εξετάζονται οι σχέσεις εξουσίας και τα οικονομικά, κοινωνικά και πολιτικά συστήματα που (ανα)παράγουν ανισότητες τις οποίες ο ίδιος και η πανδημία εντείνουν ακόμα περισσότερο¹⁰ και αναδεικνύουν τα όρια των έμφυλων στερεοτύπων. Είναι οι πολιτικές αρρενωπότητας (*masculinist politics*), που χρησιμοποιούν γλώσσα και πρακτικές «πολέμου» για να αναφερθούν στους όρους αντιμετώπισης του κορονοϊού

10 Billing L., (2020). What does feminist leadership look like in a pandemic? https://medium.com/@leila_billing/what-does-feminist-leadership-look-like-in-a-pandemic-35b2ee0eb994

έναντι της αναγνώρισης της ευαλωτότητας, της αμοιβαιότητας και της αλληλεξάρτησης και της ανάγκης για φροντίδα και κοινωνική αλληλεγγύη¹¹.

Συναφείς διαστάσεις κατατίθενται και από ερευνήτριες που φέρνουν και πάλι στο προσκήνιο πιο σύγχρονες θεωρήσεις για την κοινωνική αναπαραγωγή, η οποία απομακρύνεται από την κλασική μαρξιστική θεώρηση περί αναπαραγωγής της εργατικής δύναμης, για να συμπεριλάβει το σύνολο των δραστηριοτήτων, στάσεων, συμπεριφορών και συναισθημάτων, ευθυνών και σχέσεων που εμπλέκονται άμεσα στη διατήρηση της ζωής σε καθημερινή και διαγενεακή βάση¹². Αυτή η θεώρηση στην παρούσα φάση μπορεί να αποτελέσει το πλαίσιο για να κατανοήσουμε τη σημασία της ανθρώπινης ζωής και της ανθρώπινης εργασίας¹³ θέτοντας στο επίκεντρο της συζήτησης όχι μόνο τις συνέπειες της απαξίωσης αυτού του τομέα για τη ζωή αλλά και τις επισφαλείς συνθήκες εργασίας για πολύ μεγάλο ποσοστό των εργαζόμενων (κατά κύριο λόγο γυναικών).

Επίσης πολύ γρήγορα είδαν το φως της δημοσιότητας πιο συμπεριληπτικές αναλύσεις που αμφισβητούν την αποκλειστική επικέντρωση στις έμφυλες διαφορές και συνέπειες της κρίσης σε άνδρες και γυναίκες, λόγω του κινδύνου ομογενοποίησης διαφορετικών εμπειριών και αναγωγής της ανάλυσης σε απλουστευτικά συμπεράσματα. Η κλίμακα της πανδημίας και το γεγονός ότι το 1/3 του παγκόσμιου πληθυσμού βρίσκεται σε καραντίνα επιτάσσει τη διαθεματική προσέγγιση αυτή καθαυτή¹⁴. Γι' αυτό εξετάζονται και άλλοι παράγοντες όπως η ηλικία, η γεωγραφία, η αναπηρία, η φυλή/

11 Burrell St., Ruxton S., (2020). Coronavirus reveals just how deep macho stereotypes run through society https://theconversation.com/coronavirus-reveals-just-how-deep-macho-stereotypes-run-through-society-134968?fbclid=IwAR1lw7tt5o60ZiphsFqDPVXhwVjNjHZNLegyHxZui3Z_eTdajxaPDXVs3Hc

12 Laslett, B., Brenner, J. (1989). Gender and Social Reproduction: Historical Perspectives. Annual Review of Sociology, 15: 381-404, σ. 382-383. www.jstor.org/stable/2083231

13 Bhattacharya T., (2020). Social Reproduction & the Pandemic. https://www.dissentmagazine.org/online_articles/social-reproduction-and-the-pandemic-with-tithi-bhattacharya

14 Hankivsky O., Anuj Kapilashrami (2020). Policy brief: Beyond sex and gender analysis: an intersectional view of the COVID-19 pandemic outbreak and response. <https://mspgh.unimelb.edu.au/news-and-events/beyond-sex-and-gender-analysis-an-intersectional-view-of-the-covid-19-pandemic-outbreak-and-response>

εθνότητα, το προσφυγικό/ μεταναστευτικό καθεστώς, η κοινωνική τάξη καθώς και μια σειρά άλλες δομικές συνθήκες όπως η επισφαλής εργασία, η επισφαλής στέγαση, πολιτικοί και περιβαλλοντικοί παράγοντες, κ.λπ. Υπό το πρίσμα αυτό προτείνεται η χαρτογράφηση των διαδρομών μέσα από τις οποίες ενισχύονται ή αποδυναμώνονται οι έμφυλοι ρόλοι, οι (νέο) πατριαρχικοί κανόνες και οι σχέσεις στο πλαίσιο της πανδημίας και των τρόπων αντιμετώπισής της.

Φεμινιστικές οργανώσεις και συλλογικότητες προωθούν μια διαφορετική ατζέντα διεκδικήσεων με πρωταρχικό στόχο την ανατροπή της καπιταλιστικής κερδοσκοπίας και την αναδιοργάνωση της κοινωνίας και της οικονομίας, προκειμένου να διασωθούν οι άνθρωποι και όχι οι χρηματοπιστωτικοί οργανισμοί. Στο πλαίσιο αυτό προτείνεται η (φεμινιστική) αλληλεγγύη ενάντια στο κεφάλαιο και η αξιοποίηση της κοινωνικής δύναμης που έχουν οι εργαζόμενες/-οι στην κοινωνική αναπαραγωγή για την αναδιοργάνωση της κοινωνίας. Η πανδημία μπορεί να αποτελέσει τη στιγμή που η Αριστερά θα προωθήσει συγκεκριμένη ατζέντα για τους τρόπους υποστήριξης της ζωής έναντι του κέρδους με στόχο να προσπελάσουμε τον καπιταλισμό (Μαρξιστική Φεμινιστική Κολεκτίβα)¹⁵. Παράλληλα αναδεικνύονται: το αίτημα της εστίασης στη ζωή και σε έργα βιοτικής στήριξης (ιατροφαρμακευτική περίθαλψη, κοινωνική πρόνοια, παραγωγή και διανομή τροφίμων, κ.λπ.), της παύσης της λειτουργίας μη βασικών επιχειρήσεων για να εξοικονομηθεί υγειονομικό υλικό και να αναδιαρθρωθεί η παραγωγή με στόχο την παραγωγή υλικού για την αντιμετώπιση του κορονοϊού και την προστασία των εργαζόμενων φροντιστριών/-στών¹⁶, καθώς και το αίτημα της αποεμπορευματοποίησης προκειμένου η υγεία και η εκπαίδευση να είναι προσιτές σε όλες και σε όλους. Επίσης προβάλλονται θέσεις και διεκδικήσεις που βασίζονται στις βιωμένες εμπειρίες των ανθρώπων που βρίσκονται σε ευάλωτη θέση με στόχο να μην

15 Μαρξιστική Φεμινιστική Κολεκτίβα (2020). Σχετικά με την κοινωνική αναπαραγωγή και την πανδημία Covid-19: Εφτά θέσεις. [Μετάφραση Στ. Πεκιαρίδη] <https://marginalia.gr/arthro/schetika-me-tin-koinoniki-anaparagogi-kai-tin-pandimia-covid-19-efta-theseis/>

16 Π.χ. καμπάνια στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης της Γαλλίας #StopProductionNonEssential που υποστήριξαν συνδικάτα της CGT και της UNSA-Air. Manouchki G., (2020). Ας κάνουμε μάσκες και αναπνευστήρες αντί για αεροπλάνα ή αυτοκίνητα! [Μετάφραση - επιμέλεια: Γ. Πετράκη.] <http://www.avgi.gr/article/10811/10979015/as-kanoume-maskes-kai-anapneusteres-anti-gia-aeroplana-e-autokineta->

ενισχυθεί η ευαλωτότητα, να μην ενταθούν οι υφιστάμενες ανισότητες και κυρίως να διασφαλιστούν τα ανθρώπινα δικαιώματα χωρίς εξαιρέσεις. Χαρακτηριστικά παραδείγματα είναι/αποτελούν: Το μανιφέστο που υπογράφεται από 1500 δίκτυα και οργανώσεις γυναικών του παγκόσμιου Νότου που απαιτούν φεμινιστικές πολιτικές για την αντιμετώπιση των εξαιρετικών προκλήσεων που θέτει η πανδημία και σεβασμό στα ανθρώπινα δικαιώματα¹⁷. Το μανιφέστο των Διασυνοριακών Φεμινιστριών που απορρίπτει την επιστροφή στην κανονικότητα και μέσω του παγκόσμιου φεμινιστικού και τρανς κινήματος καλεί όσες και όσους απορρίπτουν την πατριαρχική, εκμεταλλευτική, αποικιοκρατική και ρατσιστική βία να μην παραδοθούν στην απομόνωση, στη σιωπή και στις πολλαπλές μορφές βίας, αλλά να ενώσουν δυνάμεις και να οργανωθούν αξιοποιώντας τη δύναμη που πηγάζει από τις παγκόσμιες φεμινιστικές κινητοποιήσεις και απεργίες των τελευταίων χρόνων¹⁸. Το Μανιφέστο για τον Φεμινισμό του 99%, ο οποίος σηματοδοτεί ένα νέο κύμα μαχητικού και συμπεριληπτικού φεμινισμού, που έχει αναδυθεί σε παγκόσμια κλίμακα και αυτοπροσδιορίζεται ως αντικαπιταλιστικός, αντιρατσιστικός, αντιιμπεριαλιστικός και διεθνιστικός, και θέτει επιτακτικά την ανάγκη εκπροσώπησης του συνόλου εκείνων που καταπιέζονται και όχι μόνο των γυναικών και των «γυναικείων ζητημάτων»¹⁹.

Άλλες αναλύσεις αναδεικνύουν την αλληλεξάρτηση και διασύνδεσή μας ως πολιτικών / κοινωνικών υποκειμένων και το αίτημα για καθολική δημόσια περίθαλψη με όρους ριζικής ισότητας, διεθνισμού και αλληλεγγύης²⁰, καθώς και το γεγονός ότι η συλλογική απόκριση απέναντι στην ευαλωτότητα αποτελεί κομβικό πεδίο της ηθικής της φροντίδας και βρίσκεται σε ευθεία αντίθεση με τις νεοφιλελεύθερες ιδεολογικές

17 Statement of Feminists and Women's Rights Organizations from the Global South and marginalized communities in the Global North (2020). Call for a Feminist COVID-19 Policy <http://feministallianceforrights.org/blog/2020/03/20/action-call-for-a-feminist-covid-19-policy/>

18 [Cross Border Feminists](https://spectrejournal.com/cross-border-feminist-manifesto/) (2020). Cross-Border Feminist Manifesto Emerging from the Pandemic Together <https://spectrejournal.com/cross-border-feminist-manifesto/>

19 Arruzza Cinzia, Bhattacharya Tithi & Fraser Nancy (2019) Feminism for the 99 Percent. A Manifesto. VERSO, London, New York. <https://outraspalavras.net/wp-content/uploads/2019/03/Feminism-for-the-99.pdf>

20 Μπάτλερ Τζ. (2020). Ο καπιταλισμός έχει τα όριά του. [Μετάφραση: Γ. Κακολύρης, Κ. Καψαμπέλη] https://www.efsyn.gr/stiles/apopseis/237216_o-kapitalismos-ehei-ta-oria-toy

κατασκευές περί ατομικισμού και ατομικής ευθύνης: η πανδημία του COVID -19 μας υπενθυμίζει ότι το ανθρώπινο σώμα είναι ευάλωτο και απαιτεί φροντίδα εφ' όρου ζωής εκ μέρους της πολιτείας και όχι μόνο σε περιόδους κρίσεων²¹.

Στο πλαίσιο των μέτρων φυσικής απομάκρυνσης, ο χώρος της καθημερινότητας συρρικνώθηκε υλικά, παρά την εικονική διεύρυνσή του, και ο χρόνος της συμβίωσης διαστάλθηκε, διαφοροποιώντας και αυξάνοντας σημαντικά και τον όγκο και το περιεχόμενο της μη αμειβόμενης οικιακής εργασίας, επαναφέροντας το ερώτημα για το ποιος/ ποια έχει τελικά την ευθύνη της φροντίδας και εγγράφοντας υποθήκες για τις έμφυλες και διαγενεακές σχέσεις για το απροσδιόριστο και δυσμενέστερο «μετά»²². Κυρίως όμως τα μέτρα κοινωνικής αποστασιοποίησης έθεσαν στο επίκεντρο την αποκοπή του ατομικού σώματος από το κοινωνικό σώμα. Η εμπειρία της πανδημίας και η κρίση των συστημάτων υγείας τοποθετούν σε νέα βάση τη διάκριση μεταξύ ιδιωτικής και δημόσιας σφαίρας, (κλείσιμο σχολείων, ακύρωση δημόσιων εκδηλώσεων, δουλειά από το σπίτι κ.α.) και αντικατοπτρίζουν μια βιαίως αναδυόμενη αναγνώριση της κοινωνικής μας οντολογίας, αυτής της σχεσιακότητας και κατ' επέκταση, της μεταξύ μας υπευθυνότητας, του ενός για τον/την άλλο/η. Επιπλέον, μας υπενθυμίζουν ότι το ατομικό σώμα, το κοινωνικό σώμα και οι πολιτικές σώματος (*body politics*) υπήρξαν και θα παραμείνουν αλληλοδιαπλεκόμενες έννοιες.

Για μια φροντιστική δημοκρατία

Στα συμφραζόμενα της υγειονομικής κρίσης, αποκαλύπτεται η αποτυχημένη κεντρικότητα της ατομικής ελευθερίας και της ατομικής υπευθυνότητας στον νεοφιλελεύθερο καπιταλισμό και τις συναρτώμενες με αυτόν ιδεολογίες. Η σχεσιακότητα,

21 Neely H. Abigail, P. J. Lopez (2020). Care in the Time of Covid-19 <https://antipodeonline.org/2020/03/10/care-in-the-time-of-covid-19/>

22 Βαΐου Ντ., (2020). «Μένουμε σπίτι»: συρρίκνωση του χώρου και ψηφίδες μιας δύσκολης καθημερινότητας, στο Καπόλα Π., Κουζέλης Γ., Κωνσταντάς Ο., (επιμ.) (2020). Αποτυπώσεις σε Στιγμές Κινδύνου/ τοπικά Ιθ' Εταιρεία Μελέτης των Επιστημών του Ανθρώπου/ Εκδόσεις Νήσος: 515- 519. <https://www.nissos.gr/>

βιωμένη εμπειρικά κατά κύριο λόγο από τις γυναίκες και τα υποκείμενα εκείνα που αναλαμβάνουν την φροντίδα και την έγνοια των άλλων, δηλαδή το «σκέφτομαι σχεσιακά», αναγνωρίζεται ως βιο-κοινωνική μας συνθήκη. Η ανάδειξη μιας ηθικής και πολιτικής της φροντίδας που παίρνει σοβαρά υπόψη την, σε πολλαπλά επίπεδα, συγκρότηση και επιτέλεση της σωματικότητας, οδηγεί στη συνειδητοποίηση μιας μη φροντιστικής δημοκρατίας (*careless democracy*). Παρά τον όγκο των όσων έχουν γραφτεί και συζητηθεί για τη δημοκρατική θεωρία, την πολιτική και τη ζωή/τον βίο, τίποτα δεν θα βελτιωθεί έως ότου διανοιχθούν κριτικά ρήγματα και υπάρξουν επεξεργασίες σχετικά με το πώς οι ευθύνες της φροντίδας, η έγνοια για τον άλλο και η επίγνωση της αλληλοσυσχέτισής μας θα τεθούν στο επίκεντρο της δημοκρατικής πολιτικής ατζέντας και της κοινωνικο-πολιτισμικής κανονικοποίησής τους, εκκινώντας από την κριτική διερώτηση για το ποιος/ποια παρέχει υποστήριξη, με ποιο τρόπο, και κατά πόσον η αποδοτικότητα των προνοιακών δομών σχετίζεται με τις κοινωνικές ανισότητες (έμφυλες, φυλετικές, ηλικιακές, εθνοτικές, ταξικές, αρτιμέλειας κ.λπ.) και τη μεταξύ τους συναρμογή. Μια τέτοια θεωρητική και πολιτική αντίληψη δεν κατέδειξε μόνον ότι η διάκριση δημόσιου/ιδιωτικού λειτούργησε ως μια ισχυρή αρχή αποκλεισμού, μέσα από την ταύτιση του ιδιωτικού με το οικιακό, και έπαιξε καθοριστικό ρόλο στην εδραίωση της υποτέλειας των γυναικών. Γονιμοποίησε και τις απόψεις εκείνες που αναδεικνύουν την αναγκαιότητα της συνάρθρωσης δημοκρατικών αιτημάτων που ενυπάρχουν σε μια σειρά κινήματων: των γυναικών, των εργατών, των μαύρων, των ομοφυλόφιλων, των οικολόγων [...] μια συλλογική πολιτική ταυτότητα η οποία να συναρθρώνεται σύμφωνα με την αρχή της δημοκρατικής *ισοδυναμίας*²³.

Η ρουτίνα της παρεχόμενης (οικογενειακής) φροντίδας, που παρεμβάλλεται από μεμονωμένα εντατικά επεισόδια φροντίδας (νοσηλεία, κλπ), σωρευτικά μπορούν να οδηγήσουν σε βλάβη και ψυχικό τραύμα στα φροντιστικά υποκείμενα, όπως καταγράφεται ήδη από πρόσφατα περιστατικά ψυχοκοινωνικής κατάρρευσης, γυναικών κυρίως, που λυγίζουν κάτω από το βάρος της εντατικοποίησης της απόκρισης στη

23 Mouffe Chantal (2006) Ο φεμινισμός, η έννοια του πολίτη και η ριζοσπαστική δημοκρατική πολιτική. στο Αθανασίου Α., (επιμ.) (2006) Φεμινιστική θεωρία και πολιτισμική κριτική, Αθήνα: Εκδόσεις Νήσος: 591-618.

φροντίδα που απαιτείται σε συνθήκες πανδημίας και εκβάλλουν ήδη αποσιωπημένες στις συνέπειες της επόμενης ημέρας.

Για μια βιοπολιτική από τα κάτω

Οι αγώνες για τη διεύρυνση της σκοπιάς των επιβεβαιωτικών της ζωής πολιτικών, για περισσότερα και πιο προσβάσιμα φάρμακα (όπως μας έχει δείξει η εμπειρία του HIV), απο-παθολογικοποίηση των τρανς και ομοφυλοφιλικών ταυτοτήτων, για την απο-ψυχιατρικοποίηση της έμφυλης βίας κ.λπ., είναι όλοι βιοπολιτικοί αγώνες. Στην παρούσα συγκυρία δημιουργούνται συνθήκες για την ανάπτυξη μιας «βιοπολιτικής από τα κάτω»²⁴ που θα αναδείξει την ανάγκη αλληλεγγύης και συλλογικής αυτό-οργάνωσης στην κρίση, ενάντια σε ατομικιστικούς πανικούς επιβίωσης. Να αντισταθούμε και να αγωνιστούμε για τη δημιουργία ενός νέου τρόπου ζωής, μιας αξιοβίωτης ζωής, αφού «η κοινή μας έκθεση στην επισφάλεια [και την ευαλωτότητα] δεν είναι παρά μια από τις βάσεις για τη δυνητική μας ισότητα και την αμοιβαία μας υποχρέωση να δημιουργούμε μαζί τις συνθήκες για μια βιώσιμη ζωή, αναγνωρίζοντας επίσης τις βασικές αρχές που διαπνέουν τις κοινωνικές, δημοκρατικές προϋποθέσεις αυτού που μπορούμε να αποκαλούμε “καλή ζωή”», αφού, όπως αναφέρει ο Αντόρνο, «δεν είναι δυνατόν να ζήσουμε μια καλή ζωή σε μια κακή ζωή»²⁵.

Η φροντίδα και η προστασία του εαυτού και η ανακάλυψη μορφών γειννίασης/εγγύτητας και αλληλέγγυας οργάνωσης, όχι ως μορφές εξουσίας με φιλελεύθερο περιτύλιγμα, όπως τα μηνύματα με τα οποία βομβαρδιζόμαστε καθημερινά, αλλά ως συμμαχία για μια «βιοπολιτική από τα κάτω», ανοίγουν το δρόμο σε μια ριζοσπαστική απόκριση σε αυτήν την κρίση. Και για δράση στη βάση της αναγνώρισης των συνθηκών αλληλεξάρτησής μας, και επομένως της ανάδυσης της εμπρόθετης

24 Σωτήρης Π., (2020). Για μια δημοκρατική βιοπολιτική. <https://www.ektosgrammis.gr/website/gia-mia-dimokratiki-viopolitiki>

25 Μπάτλερ Τζ., (2018). Σημειώσεις για μια επιτελεστική θεωρία της συνάθροισης (μετάφραση Μ. Λαλιώτης). Αθήνα: Angelus Novus, σ. 253.

δράσης μας προκειμένου να αγωνιστούμε για τις ίδιες τις κοινωνικές προϋποθέσεις της ύπαρξης, που σήμερα δέχονται αμείλικτη πολιτική και οικονομική επίθεση. Αρκεί αυτούς τους ριζοσπαστικούς τρόπους απόκρισης στην κρίση να τους θέσουμε στον ορίζοντά μας.